

Rabchun O.S.

Vernadsky National Library of Ukraine

Rabchun I.V.

Kyiv National Taras Shevchenko University

BOOK A MONOSOURCE**Summary**

This article attempts to analyze a single copy of the book in the world, heal-tovlenoho own library that peculiar way reveals the history of the Habsburg royal family. It is stressed that the book is authentic, one of a kind, because its author has collected clippings depicting predstavnny of age and kind of built in chronological order of their exposure to the thrones of Europe. The characteristic physical condition of the book. Made char-description terystyk publication. Along with a description of the book reveals a brief history of the library, where he kept this book and provides information about the owners of the library.

Keywords: book, tribal library, Urbanovski and Stazhynski, bookplate, Zahinetska library.

УДК 81

ВІДТВОРЕННЯ АСОЦІАТИВНОЇ ОБРАЗНОСТІ В АСПЕКТІ ПРАГМАТИКИ (НА МАТЕРІАЛІ ЯПОНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДІВ ПОЕЗІЙ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА)

Резнікова Н.В.

Інститут філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті розглядаються можливості збереження образних характеристик засобів поетичного вираження української мови у тексті перекладу на японську мову. Вивчаються особливості відтворення їх прагматичного потенціалу засобами структурно і культурно віддаленої мови. Проводиться зіставний аналіз фрагментів тексту оригіналу і перекладу з метою визначення ступеню адекватності відтворення асоціативно-образної інформації. Виділяються аспекти, у яких має свій прояв прагматика перекладу її культурного компоненту.

Ключові слова: комунікативна тотожність, соціокультурна співвіднесеність, перекладацькі зсуви, лінгвопрагматична адаптація.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

В українсько-японському бінарному зіставленні конотативна інформація, яку несуть українські засоби поетичного вираження, у більшості випадків є національно-культурною, а отже, з перекладацької точки зору питання відтворення прагматичних функцій таких засобів представляє неабиякий культурологічний інтерес. Для вирішення питань, пов'язаних з визначенням надійних критеріїв оцінки якості поетичного перекладу, є необхідність вивчити поетичні оригінали та іншомовне перевтілення їх в соціально-художньому бутті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні вже відомі численні теоретичні та практичні розвідки у дослідженні проблем прагматики перекладу художніх текстів, здійснені І. Шаргай, Н. Кушиною (1998), В. Мирошніченком (2001), В. Коптіловим (2002), О. Ребрієм (2003), Н. Гладуш, А. Науменко, О. Селівановою (2004), В. Демецькою, М. Оліковою, О. Скібіцькою, О. Чередніченком (2007), Т. Ананко, М. Караневич (2012), А. Мельник (2013) та іншими дослідниками.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Вибір теми дослідження і коло питань, що розглядаються, визначені нагальною потребою пошуку підходів до вирішення таких перекладознавчих завдань як: 1) виявлення комунікативної сутності і прагматичних потенцій тексту, які реалізуються у перекладі; 2) залучення до зіставного аналізу якомога більше мов, зокрема «екзотичних». Якщо до-

тепер окреслені питання розглядалися на матеріалі прозових художніх творів англомовної літератури і мали справу з пізнавальним досвідом представників англомовної культури, то у даній розвідці увага надається осмисленню трансформації засобів поетичного вираження української мови у текст поетичного перекладу на японську. У Т. Шевченка ці засоби переважно виступають як традиційні образи національної лірики, а отже відтворення образності як елемента прагматичності має певні особливості, пов'язані з її сприйняттям носіями японської культури. Виходячи з того, що категорія образності принципово перекладна, виникає питання можливості збереження образних характеристик у перекладі без ускладнення їх розуміння.

Формулювання цілей статті. Сучасні тенденції розвитку лінгвістики перекладу з її підвищеною зацікавленістю до вивчення прагматичного аспекту відтворення мовних одиниць визначили необхідність даного дослідження, що має на меті встановлення взаємовідповідності прагматичних характеристик означених елементів поетичного тексту оригіналу і перекладу, а саме визначення причин і закономірностей передавання прагматичної інформації в перекладі з української мови на японську, а також виявлення шляхом асоціативного аналізу залежності адекватності перекладу від збереження прагматичного потенціалу.

Виклад основного матеріалу. Прагматична обумовленість виражальної одиниці визначається, перш

за все, її стилістичними і семантичними потенціями, що й визначило комплексний її аналіз: традиційний семантико-стилістичний аналіз тропу доповнений прагматичним. Відомо, що семантичний переклад орієнтований на точне відтворення контекстуального значення оригіналу, тоді як комунікативний – орієнтований на реакцію читача. Повна еквівалентність передбачає вичерпну передачу комунікативно-функціонального інваріанту, тобто йдеться про максимальне наближення тексту перекладу до оригіналу. Проте, як зазначає Г. Мірам, «у більшості випадків перекладач художньої літератури йде шляхом вільної інтерпретації змісту, а словникові еквіваленти слугують для перекладу лише «стартовим майданчиком» [6, с. 24]. Оскільки, за висновком А. Швейцера, «прагматичний рівень є невід'ємною частиною еквівалентності взагалі і нашаровується на інші її рівні» [11, с. 178], то логічно припустити, що вимога адекватності носить компромісний характер: переклад повинен оптимально відповідати визначеним комунікативним цілям і задачам. «Виявлення критеріїв якості перекладу, що базуються на концепції семантико-стилістичної адекватності, становить власне лінгвістичну проблему, а встановлення критеріїв перекладу, з огляду на функціональну адекватність, становить лінгвопрагматичну проблему, вирішення якої здійснюється в межах теорії комунікації» [2, с. 100-101]. Таким чином, комунікативно-прагматичний аспект поетичного тексту можна визначити як єдність мовних та позамовних факторів та їх залежність один від одного. Щодо національно-історичного осмислення літератури Ю. Левін підкреслював, що за кордоном твір завжди сприймається інакше, але це не означає, що чуже сприйняття неправильне. Хоч би яке воно було, «воно цілком закономірне» [5, с. 17].

Під комунікативно-прагматичним контекстом ми розуміємо відрізок мовлення, який містить достатні вербальні сигнали для прояву прагматичного змісту виражальної одиниці. Цей контекст також містить екстралінгвістичні фактори – так званий «фоновий» контекст. Разом з тим, осмислення авторської інтенції неможливе без урахування конкретних умов спілкування, тобто «культурного контексту», що може розумітися як «сукупність ідеологічних, соціальних, національних, літературних і особистісних обставин створення художнього тексту» [1, с. 34].

Під прагматичною установкою ми розуміємо вербалізований у тексті через вибір засобів вираження намір автора здійснити відповідний вплив на одержувача твору, оскільки авторська суб'єктивна оцінка дійсності (об'єкту, явища) вже має на меті певний прагматичний вплив. Межі міжмовної прагматики, на думку А. Коралової, є ще ширшими, оскільки «при трансформації тексту з однієї мови в іншу прагматичність набуває мовних елементів, які знаходяться поза полем зору при розгляді внутрішньомовної прагматики» [4, с. 32]. Наприклад, етнолінгвістичні і соціокультурні фактори як елементи фонових знань є природними для носія мови оригіналу і прагматично немарковані. Вони виступають, як правило, у номінативній функції. Але ці знаки стають прагматично релевантними для перекладача, і тому для створення комунікативної тотожності він прагне компенсувати елементи інформації, яких не вистачає, і вдається до необхідних прийомів. Взаєморозуміння між різномовними відправником і адресатом досягається шляхом адекватного визначення і перестворення через переклад прагматичних смислів як пріоритетних цілей.

У досліджуваних нами явищах домінуючий тип прагматичної функції – це органічне поєднання її з поетичною, тобто функція впливу з метою змі-

ни внутрішнього світу адресата, його поведінки й емоційний стану так, щоб викликати певні естетичні переживання, змінити його прагматично-ціннісні орієнтації. Вона ототожнюється нами з метою і ефектом комунікації. Співвідношення між текстом оригіналу та текстом перекладу з огляду на мету повідомлення, яка відтворюється в процесі перекладу К. Райс та Г. Вермейер позначили терміном «адекватність» [8, с. 145]. Між стильовою (стиль автора) і прагматичною функціями також існує складна взаємодія. З одного боку, стильова функція може входити до складу прагматичної, визначаючи характер прагматичного впливу. З іншого – прагматична функція реалізується лише у динаміці і доповнює стильову. Перекладач поезії, який має відтворити комунікативну інтенцію автора – «це інтерпретатор концептуальної програми, закладеної у початковому тексті, і «співатор» концептуальної програми, заданої у кінцевому тексті» [9, с. 125]. Отже, прагматичний фактор можна порівняти з «фільтром», який визначає не лише спосіб реалізації процесу перекладу, але й сам обсяг відтворюваної у перекладі інформації. Причому, кожне відхилення від тексту на рівні одиниць перекладу має бути продиктованим об'єктивною необхідністю, а не бажанням перекладача [12, с. 5]. «За будь-яких умов, – вважає О. Чередиченко, – адаптація перекладу до норм цільової мови і культури не повинна спричинити спотворення концептуального змісту та жанрово-стилістичної домінантності оригіналу» [10, с. 164]. Згідно з Г. Турі, перекладач, виконуючи адекватний переклад, робитиме лише ті перекладацькі зсуви, які дійсно є обов'язковими, таким чином, створюючи текст у цільовій мові, який збереже риси вихідного тексту за можливості якомога більше незмінними [13, с. 218]. Виникає питання: наскільки забезпечує позалінгвальна дійсність оптимальні умови для якомога вищого ступеня адекватності в українсько-японському перекладі? Ми намагаємося виділити міжмовні прагматичні фактори послідовно, рухаючись від розгляду комунікативно релевантних (інформативних) властивостей тексту до параметрів міжкультурної відповідності.

На основі емпіричного підходу у процесі дослідження нами з'ясовано, що *проблеми* прагматики під час перекладу українського поетичного тексту на японську мову (тобто на структурно і культурно віддалену) можуть виникати, якщо:

1) мають місце відмінності у способах передачі поетичного змісту виражальної одиниці у мові оригіналу і мові перекладу, а саме: а) мові перекладу відсутній словниковий відповідник певному слову чи фразеологізмові оригіналу (загалом чи в актуалізованому його значенні); б) відповідник наявний, але є семантично неповним і лише частково покриває значення слова чи фразеологізму;

2) мають місце розбіжності в імплікаціоналах – прихованих смислах відповідників, дібраних у результаті прагматичних модифікацій (трансформацій). Особливо це помітно в перекладі культурно маркованої одиниці.

3) має місце неадекватна інтерпретація оригіналу перекладачем, спричинена його недостатнім розумінням або дійсності, зафіксованої оригіналом в цілому, або окремих її фрагментів.

Випадки 1 і 2 – це об'єктивний фактор, а випадок 3 – суб'єктивний.

Серед аспектів, у яких має свій прояв прагматика поетичного перекладу, ми виділяємо такі:

1) свідомо чи підсвідомо *адаптація* тексту перекладачем з метою збереження поетично-виражальної функції;

2) адекватне відтворення комунікативно-прагматичного ефекту (впливу) через його мовне оформлення;

3) наявність-відсутність соціокультурної співвіднесеності оригіналу і його перекладу.

Одне з основних прагматичних питань – це питання вибору тих дій, до яких вдається перекладач, щоб викликати у одержувачів перекладу бажану реакцію. Реалізацією таких дій є «прагматична адаптація тексту, тобто приведення тексту в такий стан, який максимально полегшує його сприйняття і сприяє здійсненню відповідного комунікативного ефекту» [7, с. 164]. Йдеться про когнітивні операції перекладача, іншими словами, варіювання інформації з поправками на соціально-культурні, етнічні, етико-психологічні та інші розбіжності між різномовними адресатами. Реалізуються ці операції у таких трансформаційних прийомах:

1) додавання (розширення) інформації у вигляді поєнень у тексті, додатків, коментарів, як наприклад:

Помарніли ми обоє – Я в неволі, ти вдовою («І широкою долину» у перекладі Е. Фудзії)
ふたりはともに色褪せ、 しおれた わたしは自由を奪われ、 あなたは夫に先立たれて
Futari wa tomo ni iroase, shioretta Watashi wa jiyu: o ubaware, Anata wa otto ni sakitatarete

Для забезпечення глибшого розуміння і належного впливу перекладачка розширила інформацію, закладену у метафорі помарніли як 色褪せ、しおれた – «поблякнули і зів'яли». Вона вирішила саме способом поєднання цих лексем підсилити прагматичний потенціал.

Засміються злії люде Малій сиротині («Катерина» у перекладі Т. Сібуя і М. Такаюкі)
世間の人に あざけり笑われ みなしごの心が
Seken no hito ni azakeri waraware Minashigo no gokoro ga

Доцільність цієї прагматично зумовленої трансформації метонімії «засміються» у あざけり笑われ – «насміхатись та висміювати» полягає у досягненні такої ж природності звучання, яка притаманна оригіналу, а отже і у збереженні домінуючої експресивної функції;

2) опущення (звуження) незрозумілої чи невідомої для рецептора перекладу, а також комунікативно нерелевантною чи не настільки суттєвою (маргіальною) інформації. При цьому практично перекладається не стільки саме слово, скільки конкретний варіант його значення у певному контексті [3, с. 112], наприклад:

І думу вольною на волю Не прийде випустить... («Минули літа молодії» у перекладі Е. Фудзії)
おまえの自由な想念を 解き放つこともないだろう
O-mae no jiyu:na omoi o toki hanatsu koto mo nai daro:

І думу вольною на волю Не прийде випустить («Минули літа молодії» у перекладі Т. Дзюге)
自由な思いを 解き放ちほしない
Jiyu:na omoi o toki hanachi wa shinai

Складова частина на волю словосполучення випустити на волю в оригіналі утворює плеоназм і цим підсилює експресію. В обох японських варіантах перекладу опущення цього складника як такого, що не несе релевантної інформації, цілком виправдане. Натомість, метафоричні сполучення 解き放つ і 解き放ち – «розперезати і випустити» мають достатньо широкий прагматичний зміст, а отже строфа не потребує надмірного вжитку інших лексем з тим же змістом. Втім, розглянемо наступний приклад:

А ти, доле! А ти, мій покою Моє свято чорнобриве [Ганна Закревська]! («Г. З.» у перекладі Е. Фудзії)
そしてわたしのいとしいひと 黒い眉のあなたは
Soshite watashi no itoshii hito Kuroi mayu no anata wa

Як бачимо, саме комунікативно і естетично значимі метафоризовані компоненти, які підсилюють образність, у перекладі опущені, і цим зведено нанівець відтворення прагматичного потенціалу ключових поетичних рядків (саме так поет назвав Ганну Закревську, до якої виразив свої теплі почуття). Отже тут можемо констатувати радше перекладацький недогляд, аніж виправдане рішення. Це стосується і перекладу такої строфи:

Не журиться Катерина, Вмиється сльозою («Катерина» у перекладі Т. Сібуя і М. Такаюкі)
カテリーナは悲しくない
Kateri:na wa kanashiku nai

У перекладі опущено ціле фразеологічне сполучення, що порушує міру художності, суперечить інтенції автора, а разом з тим і збіднює загальне враження від поезії у одержувачів перекладу. Обумовлено це, на наш погляд, недостатньою увагою перекладача до експресивної складової тексту;

3) урахування прагматичного фактору у перекладі може виражатися в заміні семантично незрозумілої інформації більш зрозумілою (генералізація, конкретизація, тобто гіпо-гіперонімічні трансформації), як от:

Заспіває Гриця («Катерина» у перекладі Т. Сібуя і М. Такаюкі)
うたいだす悲しい歌を
Utaidasu kanashii uta o

А тимчасом старий кобзар Ісуца співає («Катерина» у перекладі Т. Сібуя і М. Такаюкі)
コブザーリは 讚美歌をうたう
Kobuzari wa sanbi uta o utau

Ідуть шляхом чумаченьки, Пугача співають («Катерина» у перекладі Т. Сібуя і М. Такаюкі)
行商農民 (チュマク) たちが 歩いている 大きな声で鳴いている
Gyo:sho:no:min (chumaku) tachi ga Aruite iru Ookina koe de naite iru

В оригіналі застосовано метонімічне перенесення назв пісень на самі пісні. Перша відома українському читачеві як сумна лірична життєва драма молодих людей. У перекладі, адресованому японським читачам, істотне значення має не сама назва пісні, а її характер, що й відтворив перекладач за допомогою епітету 悲しい – «печальний; сумний; плачевний», (проте, розглядаючи цю назву як реалію, для досягнення потрібного ефекту тут можна було б застосувати прийом комбінованої реномінації). Друга відома як християнський псалом-восхвалення Ісусу Христу, отже у перекладі відтворено її характеризуючий компонент 讚美歌 – «пісня-восхвалення». Третя пісня належить до жанру чумацьких пісень, які виконувались гучним голосом, тому перекладач, апелюючи до уяви японського читача, подає не назву пісні, а саме опис її характеру як 大きな声で鳴いている – «співають гучним голосом».

Часто генералізація виражається у заміні власної назви загальною, яка надає родові значення для даного об'єкту, наприклад:

Ходімо просто-навпростець До Ескулапа на ралець («Чи не покинуть нам, небого» у перекладі Е. Фудзії)
まったくに 医術の神さまのところへ 贈り物を持ってゆこう。
Mattaku ni ijutsu no kami sama no tokoro e Okurimono o motte yuko..

Транскрибований переклад античного імені був би, на думку перекладача, не зовсім адекватно сприйнятним, оскільки не всі японські читачі можуть знати, що *Ескулап* – це один з перших легендарних лікарів у античній Європі, реальність існування якого так досі й не з'ясована. Тому у перекладі це ім'я генералізоване як 医術の神さま – «бог лікарської справи». Поряд з цим архаїзм *ралець* відтворений сучасним синонімічним відповідником 贈り物 – «подарунок, підношення»;

4) конкретизацію (гіпонімічну трансформацію), як спосіб прагматичної адаптації проілюструймо такими прикладами:

Постав ти ангели свої, Щоб чистоту їх соблюли («Молитва» у перекладі Х. Тадзава)
きよい心をまもるために あなたの天使をつかわしたまえ！
Kiyoi gokoro o mamoru tame ni Anata no tenshi o tsukawashi tamae!

У перекладі відбулася заміна поняття «чисто-та» на більш конкретне *きよい心* – «чисте серце» з метою його уточнення, максимального смислового наближення, вираження тіснішого зв'язку з реальною дійсністю.

Може мені на чужині Лежать легше буде... («Лічу в неволі дні і ночі» у перекладі Е. Фудзії)
わたしは安らかな思いで 異郷の土に眠ることもできよう
Watashi wa yasurakana omoi de Ikyo: no tsuchi ni nemuru koto mo dekiyo:

Метонімія «чужина» у перекладі трансформується у бік звуження поняття 異郷の土 – «чужа земля». Це обумовлено міркуваннями узусу. Оскільки йдеться саме про землю, то дослівний переклад був би не зовсім прийнятним у даному контексті;

5) описовий переклад, який має місце при неспівпаданні смислових функцій відповідної одиниці в оригіналі й перекладі, як от:

Тільки пустка Набик похилилась («Рано-вранці новобранці...» у перекладі Т. Сібуя і М. Такаюкі)
住む人とてない家が 傾いているだけ
Sumu hito tote nai ie ga Katamuite iru dake

Метафора *пустка* як образ душевної порожнечі, втрати у перекладі подана описово – 住む人とてない家 – «хата, у якій навіть люди не живуть», вочевидь через відсутність у мові перекладу регулярного словникового відповідника. Тому, враховуючи світобачення япономовних адресатів, такий варіант більш доконечно виражає зв'язок даного явища з дійсністю, але завдяки нейтралізації самого образу прагматичний потенціал вислову послаблюється.

То ви б елегій не творили («Якби ви знали, паничі» у перекладі Х. Тадзава)
田園さんびの歌を かきなかったろう
Den en sanbi no uta o kakinakattaro:

Асоціативну інформацію «сумний ліричний вірш», закладену у метафорі *елегій*, розглумачено описово як 田園さんびの歌 – «похвальна пісня полям і садам», оскільки представники японського етносу не обізнані з референтом такого поняття, а отже конотативний компонент як вираження підсилення ознаки, тим більше не буде зрозумілим;

6) зміни змісту сегменту тексту без порушення загального смислу (смисловий розвиток, модуляція), наприклад:

Не плач сину, моє лихо! («Катерина» у перекладі Т. Сібуя і М. Такаюкі)
坊や安心して よい子だから！
Bo:ya anshin shite yoi ko dakara!

З огляду на неоднакову клішованість, розуміння ідіоматичних фраз повсякденного вжитку у двох різних мовах, покомпонентний переклад може викликати хибний комунікативний ефект. У використаному прийомі цілісного смислового розвитку реалізована енантіосемія оцінного слова *よい*, (опозиція його значень «гарний – поганий» залежить від вживання у відповідному контексті). Отже, у процесі перекладу доводиться адаптувати висловлювання

з урахуванням цієї обставини так, щоб смисл тексту залишався незмінним, забезпечуючи повне розуміння рецептором, а разом з тим, і аналогічний оригіналу комунікативний вплив.

Необхідність таких модифікаційних дій визначається неоднаковим об'ємом фонових знань одержувачів оригіналу і перекладу, а також розбіжностями у системах мов, які перешкоджають однаковому сприйняттю цих текстів різномовними комунікантами. Із застосуванням означених способів прагматичної адаптації мають неістотно змінитися лише окремі елементи змісту, набуваючи найдоступнішої і найрозумлішої для одержувачів перекладу форми. При цьому забезпечується, наскільки можливо, повне розуміння ними тексту перекладу, а отже й рівноцінний оригіналові комунікативний ефект. Прагматично адекватний переклад не обов'язково є найвищим ступенем семантичної, тобто комунікативної інваріантності, а лише представляє собою оптимальний варіант прагматичної, семантичної і стилістичної адекватності, в цілому – смислової відповідності.

Як бачимо, у традиції обох літератур існують рівноварті за своїми асоціативними зв'язками, художніми достоїнствами і прагматичним потенціалом мовно-виражальні елементи. З пошуком оптимального рішення у мовній свідомості перекладача як білінгва в результаті ототожнення двох концептуальних картин має місце «ідентифікація понять та заповнення семантичних лакун, що існують у тій чи тій мові» [10, с. 53]. Проте у силу культурної віддаленості об'єм фонових знань японського етносу щодо сприйняття світу українцями (що має свій високий прояв у національній поезії), заслуговує на подальше поповнення і збагачення. Таке збагачення може забезпечити лише повноцінний міжкультурний, а з ним і міжкультурний обмін, що його здійснюють перекладачі провідних художніх, зокрема поетичних творів. Ступінь обізнаності перекладача з поетичною мовою першотвору, її асоціативною образністю, обізнаність у питаннях історії та культури того народу, літературі якого належить твір, що перекладається, вивчення творчого доробку поета – з одного боку, а з іншого – ретельне, уважне і тактовне ставлення інтерпретатора до асоціативної образності і перенесення її до вихідного матеріалу – це ті чинники, які могли б чимало мірою сприяти відтворенню прагматичного потенціалу поезії, створенню високохудожнього її перекладу.

Дослідження засобів збереження прагматики поезій Т. Шевченка, перекладених на японську, показало, що найширше для цього використовуються експресивні лексичні одиниці, які слугують для емоційного чи логічного підсилення (емфатизації) мовлення. У цій функції виділяємо метафору (гіперболу, оксюморон, символ), епітет. За характером і обсягом значень ці тропи як підклас експресивних являють собою потужний засіб вираження ставлення адресанта до адресата, емоційно-оцінного відношення між ними. Різноманітність засобів посилення прагматичного впливу прослідковуємо на прикладі відтворення тропів різними перекладачами, як от:

Поки огонь не захолов («Чи не покинуть нам, небого» у перекладі Е. Фудзії)
火が燃えているあいだに
Hi ga moete iru aida ni

Поки огонь не захолов («Чи не покинуть нам, небого» у перекладі Т. Дзюге)
いまだ火がきえず微かに燃えている間は
Ima da hi ga kiezu kasuka ni moete iru aida wa

Авторський метафоричний вираз у обох випадках перекладений антонімічно – «поки горить вогонь», при цьому знімається негація, що додає позитивного забарвлення і відповідає образному значенню «поки триває життя», чим і досягається більш вагомий вплив на читача.

А дівчина гине («Катерина» у перекладі Т. Сібуя і М. Такаюкі)
娘は嘆きかなしみ 身の破滅
Musume wa nageki kanashimi Mi no hametsu

Децо експлікована, проте точніша інформація 娘は嘆きかなしみ – «дівчина, вбита горем» використовується у перекладі як інтенсифікатор змісту метонімії *гине*. У перекладі авторська прагматика збережена, але вплив підсилений за рахунок прагматично сильнішої образної конструкції.

То й не чує, Що вкралось горе («Катерина» у перекладі Т. Сібуя і М. Такаюкі)
耳には聞こえないのだ 忍び寄る不幸の足音が
Mimi ni wa kikoena no da Shinobi yoru fuko: no ashio to ga

Метафора-персоніфікація вкралось горе у перекладі посилена уявленням таємничості, непомітності, тому вона стає розгорнутою 忍び寄る不幸の足音 – «звук кроків горя, яке підкралось». Це можна розцінити як прагматично сильніший за впливом відповідник.

Тоді я веселий, Тоді я багатий, Як буде серденько По волі гуляти! («Катерина» у перекладі Т. Сібуя і М. Такаюкі)
わたしの心が自由の中で 鼓動ははじめる そのときこそ わたしは心楽しく 裕福で満足なのだ!
Watashi no kokoro ga jiyu: no naka de Kodo:shi hajimeru sono toki koso Watashi wa gokorotanoshiku Yuufuku de manzoku na no da!

Посилення прагматичного впливу відбувається за рахунок наростання позитивних характеристик душевного стану автора. У перекладі спостерігаємо додаткове посилення прагматики шляхом заміни метафори *гуляти* (про серце) на яскравішу «бити-ся», а також додавання однорідних за змістом епітетів 心楽しく – «зі сповненим веселощів серцем» та 満足な – «задоволений».

Наявність у обох мовах виразів з ідентичною образною основою, а також можливість точного чи майже точного збереження у перекладі багатьох авторських метафор є підтвердженням універсальності людського мислення. Проте, порівнюючи далі тексти оригіналу та перекладу, зазначимо, що в силу певних обмежень, наприклад коли образна характеристика чи сам образ сприймається як чужорідний матеріал, перекладачам не завжди вдається знайти прагматично рівноцінний відповідник. Це може при-

звести до послаблення прагматичного потенціалу, зниження адекватності й часткової втрати образності. Розглянемо це на прикладах одиничних випадків перекладу метафоричного епітета *святий*, що має імплікаціонал «високо шанований, той, який являє найдорожче, заповітне і сокровенне»:

Підождемо ж, моя сестро, Дружино <i>святая</i> (« <i>Чи не покинуть нам, небого</i> » у перекладі Е. Фудзії)
わたしの妹よ 清らかな伴侶よ、 しばらく待とう
Watashi no imo:to yo, kiyorakana hanryo yo, Shibaraku mato:

Підождемо ж, моя сестро, Дружино <i>святая</i> (« <i>Чи не покинуть нам, небого</i> » у перекладі Т. Дзюге)
わが妹よ きよい妻よ わたしたちは待とう
Waga imo:to yo kiyoi tsuma yo Watashitachi wa mato:

В обох цих перекладах його відтворено як *きよい* – «чистий, совісний» та *清らかな* – «чистий». При цьому зберігається лише один – домінуючий саме у такому контексті (людських стосунків) компонент образної основи. Дійсно, чистота совісті є однією з глобальних ознак святості, тому таке рішення говорить про те, що у цільовій мові знайшовся понятійно рівний відповідник, а отже її носіям передався і комунікативно-прагматичний вплив.

О мій супутниче <i>святий!</i> (« <i>Чи не покинуть нам, небого</i> » у перекладі Е. Фудзії)
わたしのかげがえのない 道連れよ!
Watashi no kakegae no nai michizure yo!

О мій супутниче <i>святий!</i> (« <i>Чи не покинуть нам, небого</i> » у перекладі Т. Дзюге)
わたしの忠実なきよい 道伴れよ!
Watashi no chu:jitsuna kiyoi michitomore yo!

У Ф. Ецуко його відтворено як *かけがえのない*, тобто «незамінний», що за своїми семантичними характеристиками виходить за коло понять, пов'язаних зі святістю і має інше, слабше експресивне забарвлення. Це перешкоджає реалізації передбачуваного прагматичного ефекту. Хоча, на нашу думку, досить ефективним міг би бути епітет *貴重な* – «неоціненний». Т. Дзюге пропонує подвійний відповідник, *忠実なきよい* – «вірний і чистий», актуалізуючи у даному контексті саме ці компоненти значення, що хоча і не суперечить загальному змісту, та все ж створює недостатній ефект у порівнянні з оригіналом.

Слід звернути увагу на концептуально ширше поняття «святий» у свідомості українців-християн, ніж у японців – буддистів чи синтоїстів. Слово «святість» в Біблії вживається для позначення абсолютної чистоти і непорочності, того, що немає ніякого

відношення до гріха. За канонами буддизму Сандзо святість передбачає концентрацію думки, угамування бажань і пристрастей (нірвана), творіння добра, позбавлення від зла і досягнення, просвітлення. У синтоїзмі це є слідування світлим високодуховним шляхом істини. В обох духовних традиціях прийнято вважати, що далеко не кожен з простих мирян може слідувати цьому. Проте, побудова двопланового образу, заснованого на порівнянні простої людини зі святим, в українській лінгвокультурі можлива, а у японській – не настільки. Це може підтвердити розглянутий нами матеріал, де подибуємо ще вісім варіантів відповідників цього метафоричного епітета. Серед них найчастотнішим є *聖なる* – «святий», за ним ідуть *気高い* – «великодушний» і *貴い* – «наділений святістю». Вочевидь, вихід лексеми «святий» за межі прямої сакралізованої номінації в японській мовній традиції майже не спостерігається. Ось чому в перекладах адаптивні заміни (переважно логізація як заміна одного поняття іншим, пов'язаним з ним як частина-ціле, інколи – нейтралізація), спрямовані на полегшення сприйняття означеного поняття, надають вихід зі становища.

Наступний приклад:

І жалем серце <i>запеклось</i> (« <i>Н. Костомарову</i> » у перекладі Т. Сібуя і М. Такаюкі)
心は悲しみて 硬くなっている
Kokoro wa kanashimi de kataku natte iru

І жалем серце <i>запеклось</i> (« <i>Н. Костомарову</i> » у перекладі Е. Фудзії)
心は悲しみて 焼けただれてしまった
Kokoro wa kanashimi de yake tadarete shimatta

Замість метафори *запеклось* вжита інша – *硬くなっている* – «затверділо», в основі якої лежить інший образ. І хоча співвідношення денотативної інформації можна вважати еквівалентним, конотативна і прагматична інформація не співпадають. У цьому випадку спостерігаємо послаблення прагматичного потенціалу, оскільки, з точки зору Т. Сібуя конотативна сема «пекти» у цільовій мові є надлишковою. У версії Ф. Ецуко цей розгорнутий образний зворот без єдиних втрат відтворений дослівно.

Проведений нами аналіз прагматики текстів поетичних творів Т. Шевченка і прагматики їх перекладів на японську мову дозволив дійти таких **висновків**:

1. Прагматична адаптація засобів поетичного вираження може бути проведена перекладачем за допомогою класичних прийомів (додавання/опущення, генералізація/конкретизація, смисловий розвиток), але роль кожного з прагматичних змістів визначається з огляду на спосіб мислення і сприйняття світу представниками японського етносу.

2. Спільною рисою перекладів поезій Т. Шевченка на японську мову є *варіювання прагматичного потенціалу* шляхом цілісного смислового розвитку. Це пояснюється прагненням перекладачів здійснити прагматичну адаптацію до японського менталітету, світобачення, японської поетичної традиції, якій притаманний вищий ступінь прозорості і, разом з тим, прихованості. Але, в окремих випадках, така адаптація спотворює авторську картину світу.

3. У текстах перекладів прагматика посилюється за допомогою метафори, епітета, емоційно-оцінних одиниць. Послаблення прагматики спостерігається через нейтралізацію експресивності.

4. Різниця у прагматичному впливі тексту оригіналу і тексту перекладу полягає у глибокій різниці етнопсихологічних рис національних характерів українців і японців. Першим притаманні душевна відкритість, емоційність, неспокій, рухливість, у той час як другим – інтровертизм (заглиблення у свій внутрішній світ), терпеливість, стриманість. Звідси й різний прояв емоцій, експресії, впливовості. Ура-

ховуючи це, перекладачі свідомо посилюють чи послаблюють прагматичні потенції тексту перекладу.

Перспективу подальших розвідок у цьому напрямку вбачаємо у дослідженні репрезентації поетичного тексту у перекладі в аспекті культурної ідентичності та розбіжностей. Продовження роботи може дати об'єктивні результати для контрастивної лінгвістики та прагматики перекладу.

Список літератури:

1. Азнаурова Э.С. Прагматика художественного слова. – Ташкент: Фан, 1988. – 119 с.
2. Демецька В.В. Адаптація як поняття перекладознавства й культурології // Вісник СумДУ. Серія Філологія, № 1, 2007. Том 2. – С. 96-102.
3. Казакова Т.А. Практические основы перевода. English – Russian. – Серия: Изучаем иностранные языки. – СПб.: «Издательство Союз», 2003. – 320 с.
4. Коралова А.Л. Прагматические барьеры в передаче образности в переводе // Проблемы прагмалингвистики: Сборник научных трудов МГПИИЯ под ред. Е.С. Кубряковой. – М.: Изд-во Моск. Пед ин-та иностр.яз., 1983. Вып. 213. – С. 31-39.
5. Левин Ю. Перевод и бытие литературы // Вопросы литературы, 1979. – № 2. – С. 10-18.
6. Мирам Г. Переводные картинки. – К: Ніка-Центр, 2001. – 333 с.
7. Сдобников В.В., Петрова О.В. Теория перевода (учебник для студентов лингвистических вузов и факультетов иностранных языков). – Москва: АСТ: Восток – Запад, 2006. – 448 с. – (Лингвистика и межкультурная коммуникация: золотая серия).
8. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2011. – 844 с.
9. Фесенко Т.А. Специфика национального культурного пространства в зеркале перевода. – Тамбов: Изд-во ТГУ, 2002. – 227с.
10. Чередищенко О.І. Про мову і переклад. – К.: Либідь, 2007. – 248 с.
11. Швейцер А.Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты. – Москва: Наука, 1988. – 215 с.
12. Suttleworth Mark, Cowie Moira. Dictionary of Translation Studies. – Manchester: M239NH, UK, 1997. – 223 p.
13. Toury G. In Search of a Theory of Translation. – Tel-Aviv: The Porter Institute for Poetics and Semiotics, 1980. – 159 p.

Джерела ілюстративного матеріалу:

14. Шевченко Т. Г. Кобзар. – К.: Дніпро, 1984. – 606 с.
15. シェフチェンコ詩集。わたしが死んだら。渋谷定輔編者。(渋谷定輔、村井隆之、田沢八郎、小松勝助、樹下節訳者。 – 東京: 国文社版、1964.
16. シェフチェンコ詩集。渋谷定輔、村井隆之編訳。 – 東京: れんが書房新社, 1988.
17. 藤井悦子。シェフチェンコの詩選。 – 東京: 東京大学、1990.

Резникова Н.В.

Институт филологии
Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

ВОССОЗДАНИЕ АССОЦИАТИВНОЙ ОБРАЗНОСТИ В АСПЕКТЕ ПРАГМАТИКИ (НА МАТЕРИАЛЕ ЯПОНСКИХ ПЕРЕВОДОВ ПОЭЗИИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКО)

Аннотация

В статье рассматриваются возможности сохранения образных характеристик выразительных средств украинского языка в тексте перевода на японский язык. Изучаются особенности воссоздания их прагматического потенциала средствами структурно и культурно отдаленного языка. Проводится сопоставительный анализ фрагментов текста оригинала и перевода с целью определения степени адекватности воссоздания ассоциативно-образной информации. Выделяются аспекты, в которых проявляется прагматика перевода её культурного компонента.

Ключевые слова: коммуникативное тождество, социокультурная соотнесенность, переводческие смещения, лингвопрагматическая адаптация.

Rieznikova N.V.

Institute of Philology
Taras Shevchenko National University of Kyiv

ASSOCIATIVE IMAGE TRANSLATION IN THE ASPECT OF PRAGMATICS (BASED ON TARAS SHEVCHENKO'S POETRY TRANSLATION INTO JAPANESE)

Summary

The possibility of conservation of Ukrainian poetic expressive units figurativeness in Japanese translation has been considered. The peculiarities of pragmatic potential reproduction by means of the structurally and culturally remote language have been studied. Original and translated textual fragments have been analyzed for adequacy level determination of reproduction of associative image information. Aspects containing pragmatics of its cultural component translation have been defined.

Keywords: communicative identity, socio-cultural correlation, translation shift, linguo-pragmatic adaptation.